

G. KOVÁCS LÁSZLÓ

A csavargó halhatatlansága, avagy szellemidézés a fogadóban

A cseh irodalom híveinek a 2003-as esztendő – többek között – egy kettős évfordulót jelent: január 3-án volt nyolcvan éve annak, hogy a kelet-csehországi Lipnicében örökre lehunyta a szemét Jaroslav Hašek, a *Švejk* és megannyi más fergetegesen mulatságos (és mélységesen keserű) remekmű írója, április 30-án pedig születésének százhuszadik évfordulójára emlékezhettek a tisztelői.

Negyven év adatott tehát annak az embernek, akit világszerte a cseh irodalom egyik legkiválóbb alkotójaként tartanak számon, s akinek a dicsőségével legfeljebb Bohumil Hrabalé és Milan Kunderaé (s talán Karel Čapeké) vetekszik. Művei a legutóbbi összegzés szerint ötvennyolc nyelven láttak napvilágot, s az általa teremtett „derék katona”, Josef Švejk alakja éppoly legendássá és halhatatlanná vált, mint Don Quijote, Till Eulenspiegel vagy Münchhausen báró. Hašek pedig már sok-sok éve „örökös tagként” van jelen a Parnasszus bohémeinek túlvilági asztaltársaságában, ahol François Villon, Paul Verlaine, Arthur Rimbaud, Szergej Jeszenyin, Ernest Hemingway, Dylan Thomas s még számos jeles tollforgató oldalán kortyolhatja kedvenc sörét – végre egy olyan helyre jutva, ahol nincs többé záróra, és hitelért sem kell esdeklni.

Aki ez év áprilisának utolsó napjaiban vetődött el a fentebb említett – Prága és Brünn között nagyjából félúton, Havlíčkův Brod közelében található – kies csehországi falucskába, Lipnice nad Sázavouba, bosszankodva vehette tudomásul, hogy a turistákat barátságosan hívogató szálláshelyen, az „U České koruny” (*A Cseh Koronához*) elnevezésű panzióban ezúttal felár és gavalléros borralaló ellenében

A „Cseh Koronához” nevű vendégfogadó, ahol Hašek 1921-1922-ben menedéket talált

Itt vendégeskedett Jaroslav Hašek, a *Švejk*, a *derék katona* alkotója

sem jut ágyhoz. A cseh vendéglátóipar e vonzó intézménye ugyanis április 28-a és 30-a között zárva volt, de a váratlanul érkezett utazót (ha akadt ilyen) nemcsak a kellemetlen hírt közlő tábla bosszanthatta, hanem az is, hogy a felirattal ellentétben a ház tárva-nyitva állott, s az étteremből és a teraszról jól ismert és meghitt hangok sokasága áradt szerteszét: vendégek zsvajva keveredett a söröskorsók és az evőeszközök csábító csörömpölésével. A szemmel láthatóan vidám, fesztelen csevegésbe merült társaság ezúttal nem azért múlatta az időt az asztaloknál és a pult közelében, hogy a pilzeni Prazdrojtot (Magyarországon és másutt Pilsner Urquelleként ismerik) földelülve és közlékenyebbé válva a futballról, a nők és a férfiak közötti dolgokról, a politikáról és az élet mindenféle megpróbáltatásáról és tanulságáról folytasson eszmecserét (bár ilyesmi is szóba kerülhetett), hanem annak a férfinak az emléke előtt kívánt tisztelni, akinek a sírja a panziótól mintegy félszáz méterre található kis temető köfalánál, sudár fenyők árnyékában húzódik meg. Az 1921-ben még csak harmincnégy éves, de már élete alkonyához érkezett Jaroslav Hašek Lipnicében talált rá arra a helyre, amelyet otthonának érezhetett, s ahol némileg nyugodtabb körülmények között dolgozhatott, mint Prágában – és ahol végül eljutott viszontagságos földi vándorútja végére.

A világ számos országából Lipnicébe érkezett irodalomtörténészek és műfordítók a *Hašek és Švejk – az évezred humora* című konferencia résztvevői voltak, amelyre a Jaroslav Hašek Társaság rendezésében került sor. A Lengyelországot, Oroszországot, Ausztriát, Spanyolországot, Finnországot, Mongóliát, Ukrajnát, Németországot, az Amerikai Egyesült Államokat és Magyarországot képviselő vendégek többsége a cseh kollégáktól eltérően először járt abban a falucskában, ahol a hányatott sorsú író halhatatlan regényének jelentős részét papírra vetette. A nem mindennapi élményt különösen emlékezetessé tette, hogy ugyanabban a fogadóban szállhattak meg, amelynek egyik emeleti szobáját 1921 augusztusától 1922 őszéig maga az író lakta. (A sors kegyetlen iróniája nyilvánult meg abban, hogy amikor

Hašek átköltözött egy 1922 nyarán vásárolt, a kedve szerint rendbehozott házba, akkor már súlyos beteg volt, s az önálló otthon megszerzésének örömét a közelgő halál előérzete árnyékolta be.) Kevésbé balszerencsés körülmények között békésen élhette volna itt az életét – a Cseh-Morva-fennsík még ma, a huszadik századi iparosítás okozta sebhelyek dacára is árkádiái táj képét mutatja: a vidék valamelyik magaslatára felkapaszkodó vándor mindenütt kisebb-nagyobb erdőket lát, amelyeket a rétek halványzöld foltjai és a gondosan megművelt barna földtáblák tarkítanak; sötétkék szalagként kanyargó folyók és a napfényben ezüsttűkrökként megcsillanó tavak teszik még festőibbé a látványt, s a horizont legtávolabbi pontján is hegyek kéklenek. A völgyekben szokatlanul kicsi, olykor csak tizenöt-húsz házból álló falvak bújnak meg. A helybeliek elmondása szerint novembertől márciusig mindent hó és jég borít – a fennsík ilyenkor (Jack London szavaival élve) a „fehér csend” birodalmává változik át. Az anyagi gondokkal és keserves magánéleti konfliktusokkal küszködő, az alkoholizmus pusztító szenvedélyétől erősen megviselt író barátai bölcsességről és jószágról tettek tanúbizonyságot, amikor Lipnicébe „menekítették” a prágai bohémélet hányattatásait egyre nehezebben bíró Hašeket: legalábbis valószínű, hogy némileg meghosszabbították az életét. A napjainkban mintegy ötszáz embernek otthont adó falu fölött egy romos állapotban is imponáns vár emelkedik: a romantika művészei alighanem ilyen helyre képzelték a szerelmesek, az összeesküvők és a haramiák titkos éji találkozóit.

A konferencia résztvevői az imponálóan tartalmas program keretében arról igyekeztek képet adni, hol tart ma az író munkásságának kutatása és feldolgozása, azaz a „hašekológia” tudománya, illetve milyen visszhangot váltott ki a cseh irodalomtörténetben oly fontos életmű a világ különböző országaiban. A házigazda szerepét megnyerő közvetlenséggel betöltő, a nagyapját csak hírből ismerő, ám annak vonásait csodálatos módon öröklő Richard Hašek – panzió tulajdonosa – meghatottsággal vegyes örömmel mondott köszönetet az egybegyűlteknek a neves előd iránti odaadásukért s a népszerűsítése érdekében végzett munkájukért. Az elnöklés feladatát ellátó Radko Pytlík, Hašek életútjának és munkásságának alighanem legavatottabb ismerője (akinek a *Csavargó liba* című monográfiája a nyolcvanas években magyarul is megjelent) az író történelemfelfogásának ironiájáról tartott előadást, nyomatékosan hangsúlyozva, hogy ez a gunyoros szemléletmód napjainkban is fölöttébb aktuális: Hašekhez hasonlóan mi is azt tapasztaljuk, hogy kétes, sőt rossz célok érdekében hangzatos, ám álságos jelszavakkal igyekeznek mozgósítani az embereket. A Csehszlovák Huszita Egyház pátriárkája, Jan Schwartz azon véleményének adott hangot, hogy az általában antiklerikálisnak tartott író valójában sosem Isten és az istenhit ellen intézett támadást, hanem azokat a tozulásokat és hamisságokat vette célba, amikor az egyházak és híveik vallásgyakorlás címén elfogadhatónak, sőt helyesnek tartottak. Az ugyancsak Hašek monográfusaként ismert Milan Jankovič a *Švejk* szerzőjét olyannyira jellemző humor többretegűségére, mélyebb tartalmaira hívta fel a figyelmet.

A konferencia nyitónapját nem mindennapi esemény tette rendkívül emlékezetessé: a vendégek körében megjelent az első világhá-

A faluképet uraló romantikus várom

ború még életben lévő résztvevőinek maroknyi csapatához tartozó, százhet (!) éves Alois Vocásek. A matuzsálemi életkort megért hajdani katona részt vett a világháború éveiben Oroszországban megalakult, az Osztrák-Magyar Monarchia ellen küzdő csehszlovák légió harcaiban, s ebben a zűrzavaros időszakban találkozott az ugyancsak Oroszországban tevékenykedő s ott komoly, ám meghökkenítő karriert befutó Hašekkel. (Mint ismeretes, az író a polgárháború idején a Vörös Hadsereg politikai nevelőtisztjévé „avanzált”.)

A külföldről érkezett résztvevők többsége nem kis meglepetéssel hallotta, hogy az elmúlt évben Hašek egy eddig ismeretlen kézírata került napvilágra. A „Disznótörténet” (*Veprůvá historie*) címet viselő – nem pornográf tárgyú, hanem valóban a címben szereplő háziállat által „ihletett” – elbeszélést az irodalomtörténészek és írásszakértők is autentikus műnek minősítették, s a szöveggel egy színész tolmácsolásában megismerkedő vendégek is úgy vélték, hogy a csúfondáros hang és az alkalmazott stílusesszékők nem hagynak kétséget a szerző kiléte felől.

A tanácskozás második napján főleg az író műveinek idegen nyelvű kiadásairól és a fordítás kapcsán felmerülő problémákról esett szó. Az Oroszországból érkezett Oleg Malevics professzor szavaiból az derült ki, hogy hazájában a cseh irodalmat elsősorban Jaroslav Hašek reprezentálja, akinek az ismertségével és népszerűségével legfeljebb egy másik kortársáé, Karel Čapeké vetekedhet. Radmila Hrdinová a *Švejk* színpadi adaptációinak meglepően gazdag és változatos múltját idézte fel; a mű rendkívüli popularitását jól mutatja, hogy eddig mintegy ötven alkalommal állították színpadra (számos alkalommal külföldön), s Németországban már musicalt is írtak a regény nyomán. Az előadó azzal a némileg megnyugtató következtetéssel fejezte be mondandóját, hogy Švejk neve még ma, az egyre sekélyesebb, sőt taszítóbb szórakoztatási formák tömeges elterjedésének a korában is mágikus hívószót jelent, melynek láttán-hallatán „a néző garantáltan eljön”.

A Barcelonában élő, több rangos díjjal is jutalmazott műfordító, Monika Zgustová – akinek Bohumil Hrabalról

írott, *Fanyar gyümölcsök kertjében* című némileg rendhagyó, ám annál izgalmasabb monográfiája néhány évvel ezelőtt a magyarosági könyvpiacra is sikert aratott – Hašek műveinek katalán és spanyol nyelvű kiadásai kapcsán arra hívta fel a figyelmet, hogy az átültetés csak akkor lehet vonzó és hitelt érdemlő, ha a fordító érzékeltetni tudja az író által oly leleményesen kiaknázott népnyelv gazdagságát, s az idegen nyelven újjáteremtett szöveg szerves részévé teszi azokat a nem éppen szépirodalmi stíuselemeket, amelyek alkalmazása miatt sokan ma is ódzkodnak Hašektől. A fordítás egyik legnagyobb problémájaként a hašeki humor és ironia megőrzését jelölte meg, s ezzel a jelenlévő szakemberek maradéktalanul egyet is értettek, csak az alkalmazott eljárások tekintetében merültek fel nézetkülönbségek. A finnországi Eero Balk arról tájékoztatta kollégáit, hogy hazájában épp a *Švejk* volt az a mű, amely utat nyitott a cseh irodalom egyéb klasszikus alkotásainak, s a „derék katona” az elmúlt évtizedekben náluk is afféle népi hőssé vált.

Az autentikus fordítás szükségessége különös hangsúllyal merült fel az Egyesült Államokból érkezett Zenny Sadlon hozzászólásában, aki a résztvevők többségének meglepetésére arra figyelmeztetett, hogy az író főművének angol nyelvű változata számos tekintetben nem elégíti ki a műfordítással szemben támasztott követelményeket, mi több, épp a lényeg, Hašek összetéveszthetetlenül egyéni humora és stílusvilága hiányzik belőle, a fordító ugyanis szorgalmasan kigyomláta a vaskosabb, illetve kifejezéseket és „a *high society* nyelvén” szólaltatta meg az írókat akkor is, amikor „a legolcsóbb külvárosi vagy falusi kocsmá nyelvé” kellett volna használnia. Az elnöklő Radko Pytlík jog-

gal szögezte le, hogy hiteles és színvonalas angol fordítás nélkül a *Švejk* aligha kerülhet az őt megillető helyre a világirodalom halhatatlan alkotásainak népes mezőnyében.

Jelen sorok írója hozzászólását a magyarországi „Hašek-kultusz” megnyilvánulásainak és sajátosságainak s a cseh irodalom itteni fogadtatásának szentelte, nyomatékosan hangsúlyozva azt a tényt, hogy a magyar olvasók körében nemcsak az új és új kiadásokban (és szerencsére általában Josef Lada lenyűgöző illusztrációival) megjelenő *Švejk* örvend töretlen népszerűségnek, de a számos színvonalas válogatásnak köszönhetően Hašek elbeszélései és tárcái is széles körben ismertek, s így nem alakulhatott ki az a tévhit, hogy hangyaszorgalmú szerző léteére egykönnyes író lett volna.

Élénk visszhangot váltottak ki azok az előadások is, amelyek az író életének oroszországi szakaszát, a csehszlovák légióhoz és a kommunista mozgalomhoz való viszonyát taglalták, s az utolsóként felszólaló nyugalmazott lipnicei tanító, František Drašner sem panaszkodhatott az érdeklődés hiányára, referátumának témája ugyanis a világ minden valamirevaló „hašekológusával” elfeledtette volna az ebéd-idő közeledtével jelentkező éhségérzetet: „A kocsmá jelensége Hašek munkásságában” című dolgozat méltó lezárása volt az író emlékét felidéző konferenciának.

Napjainkban már közhelynek számít, hogy a fogyasztói társadalom viszonyai között az irodalmi műveltség, a klasszikus értelemben vett olvasottság óhatatlanul (?) háttérbe szorul. Jaroslav Hašek művei iránt azonban ma is változatlan az érdeklődés, népszerűsége töretlen. A hajdani bohém szilárdabban őrzi a helyét, mint akárhány előkelőbb, rangosabbnak tűnő íróvárosa. Az utókor ezúttal is igazságosabban ítélte, mint a többnyire közönyösnek és értetlennek bizonyult kortársak. ■

Asztaltársaság a lipnicei fogadóban 2003. április 29-én este. A kép bal alsó sarkában az író unokája, a háttérben a legendás regényhős „inkarnációja” látható. (A szerző felvételei)

